

YEMEN

ÜLKE KÜNYESİ

<i>Resmî Adı</i>	Yemen Cumhuriyeti
<i>Resmî Dil(ler)</i>	Arapça
<i>Yönetim Biçimi</i>	Cumhuriyet
<i>Başkenti</i>	Sanaa
<i>Nüfusu¹</i>	23.852.409
<i>Yüz Ölçümü</i>	527.968km ²
<i>GSYİH¹</i>	35,6 milyar \$
<i>Kişi Başına Milli Gelir (sagp)¹</i>	2310 ABD \$
<i>İnsanî Gelişmişlik Sıralaması²</i>	160
<i>The Economist Demokrasi Sıralaması</i>	140 (otoriter rejim)
<i>Freedom House Özgürlük Notu</i>	Özgür Değil

Sagp: Satın Alma Gücü Paritesi

¹*Kaynak*: Dünya Bankası (2012)

²*Kaynak*: BM Kalkınma Programı

Yemen’de Arap Baharı¹

Mehmet Salih Gün*

Özet

Tunus’ta Muhammet Buazizi adlı bir seyyar satıcının intiharıyla başlayan Arap Baharı çok kısa bir sürede Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki diğer ülkelere de yayılmıştır. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen’de iktidardaki rejimlerin devrilmesiyle sonuçlanan süreç, Suriye’de Esat rejiminin silahlı muhalefete direnmesiyle tersine dönmeye başlamıştır. Mısır’da seçimle gelen iktidarın darbeye devrilmesi, Tunus ve Libya’da siyasi istikrarsızlığın devam ediyor olması, Yemen’de Ulusal Diyalog Konferansının çalışmalarının bir sonuç üretmemesi bölgede belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Yemen’de bir yanda gruplar arasındaki anlaşmazlıklar, diğer yandan Arap Yarımadasındaki El Kaide ve ABD’nin bu örgüte karşı mücadeleleri ülkenin zaten parçalı olan yapısını daha da kötüleştirmektedir. Bu çalışmada, Yemen’deki ayaklanmaların nedenleri, halkın talepleri, rejimin bu hareketlere tepkisi, hâlihazırdaki durum, uluslararası aktörlerin bu ayaklanmalara bakışı ve yeni rejimi bekleyen temel sorunlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Yemen, Zeydi(lik), Hiraak, AYEK, Huti(ler), Ali Abdullah Salih

Abstract

Self-immolation of Muhammed Bouzazis sparked popular uprisings known as Arab Spring throughout the MENA region. The process that brought about regime changes in Tunisia, Egypt, Libya and Yemen in a relatively shortspan of time seems to have reversed with Syrian regime’s success to stay in power against the armed opposition. The ouster of the first democratically elected Egyptian president in a coup, continuation of political instability in Tunisia and Libya, the failure of the Yemeni National Dialogue Conference to produce

¹ Bu çalışmada Ağustos 2013’e kadar olan gelişmeler ele alınmıştır.

* Yasama Uzmanı, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-postası: mehmetgun@tbmm.gov.tr

any tangible political results all increase the uncertainties in the region. The disputes between groups, on the one hand, and AQAP activities and the US fight against the terrorist group, on the other, deep entheal ready existing faultlines in Yemen. This study focuses on the causes of the uprisings in Yemen, the popular demands, the reaction of the regime to the sedemand sand role of international actors through out the uprisings.

Keywords: Arab Spring, Yemen, Zaidiyya, al-Hirak, Al-Qaeda, Ali Abdullah Saleh

Giriş

Tunus'ta Muhammet Buazizi adlı bir seyyar satıcının intiharıyla başlayan Arap Baharı² çok kısa bir sürede Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki diğer ülkelere de yayılmıştır. Halk hareketleri, rejim ve zenginliklerinden bağımsız olarak, bölgedeki ülkelerin tamamını belli ölçülerde etkilemiştir. Tunus, Mısır, Suriye gibi cumhuriyetlerin yanında Körfez İşbirliği Örgütü üyesi monarşilerde de; Suudi Arabistan, Umman gibi zengin ülkelerin yanı sıra Arap Yarımadası'nın en fakir ülkesi Yemen'de de halk ayaklanmaları yaşanmıştır (ICG 2011, 1).³

Otokratik rejimler, temsili kurumların yokluğu, yaygın eşitsizlikler, yolsuzluk, adam kayırma ve yöneticilerin kamu kaynaklarını kendi özel malları gibi görmeye başlamaları bu protestoların ortak nedenleri olarak sıralanabilir. Bölge ülkelerindeki bu benzerliklere rağmen her ülkenin kendi özellikleri de (tarihi, nüfus yapısı vs.) bu hareketlerin ortaya çıkışında ve halkın taleplerinde belirleyici olmuş ve bu özellikler ayaklanmaların izleyeceği yol (barışçıl gösterilere karşılık iç savaşa varan çatışmalar) ile protestolar sonrası siyasi ortamın yönetilmesi üzerinde de etkili olacaktır (ICG 2011, 1).

Bu çalışmada, Yemen'deki ayaklanmaların nedenleri, halkın talepleri, rejim-

² Batı basınında yaygın olarak kullanılan "Arap Baharı" kavramı; darbeler, siyasî suikastlar veya yabancı müdahalesiyle rejim değişikliği yerine otoriter rejimlerin eriyip yok olacağı imasını içermektedir. Bazı Arap ülkelerinde bu isimlendirmeye, Batı tarzı bir demokratikleşmeyi öngördüğü gerekçesiyle, karşı olanlar bulunmaktadır. Bu nedenle de bu kişiler "14 Ocak Devrimi"nden (Tunus), "Mısır Devrimi"nden veya genel olarak "Arap Devrimi"nden (Rosiny, 2012, s. 5), "Arap Uyanışı"ndan (Rogan, 2011, s. 4) bahsetmektedirler. Bu isimlendirmeyi de bölgedeki Berberiler ve Kürtler kabul etmemektedir (Rosiny, 2012, s. 5 dn. 5).

³ Arap Ligi üyesi ülkelere ilişkin verileri "Sosyal Göstergeler", "Sosyo-Ekonomik Göstergeler", "Siyasi Göstergeler", "İletişim, İnternet ve Sosyal Ağlar" başlıkları altında derleyen bir çalışma için Bkz.(Asseburg 2011, 34-38).

min bu hareketlere tepkisi, hâlihazırdaki durum, uluslararası aktörlerin bu ayaklanmalara bakışı ve yeni rejimi bekleyen temel sorunlar üzerinde durulacaktır.

1. Arap Baharı Öncesi Yemen: Bölünmüşlüğün Tarihçesi⁴

Romalılar tarafından “Mutlu Arabistan” olarak nitelenen Yemen’in tarihine bakıldığında, bu isimlendirmeye çelişecek şekilde, ülkenin pek çok iç savaş, darbe ve siyasî istikrarsızlık yaşadığı görülür.⁵ Ülkenin sadece yirminci yüzyılda, birleşme öncesi yaşadığı çatışmalar; 1960’larda Nasır taraftarlarıyla kralcılar, 1970’lerde ulusalcılarla komünistler ve 1980’lerde güneydeki çeşitli kesimler arasında yaşanan anlaşmazlıklar olarak sıralanabilir (Sharqieh 2011, 221). Yabancılar için Yemen’i anlamayı, dolayısıyla da onunla sağlıklı bir ilişki kurmayı zorlaştıran en önemli unsur, ülkenin çatışmalarla dolu bu tarihinin şekillendirdiği devlet yapısıdır. Dolayısıyla, Yemen’in günümüzde yaşadığı sorunların nedenleri ülkenin tarihinde aranmalıdır. Bu nedenle, 2011 yılındaki halk hareketleri öncesi ülkenin içinde bulunduğu siyasî, ekonomik ve sosyal ortamın ortaya konulması, hem bu olayların anlaşılmasını hem de olayların izleyeceği muhtemel yolu tahmin etmeyi kolaylaştıracaktır (Durac 2012, 15).

1990 yılındaki birleşmeye rağmen Yemen hiçbir zaman gerçek anlamda bir ulus olamamıştır. Geniş çöller ve engebeli bir coğrafyaya yayılan iyi silahlanmış aşiretler, merkezî hükümetin ülkenin başkent dışındaki bölümlerini kontrol etmesini güçleştirmektedir (Terrill 2011, 3).

Ülkenin tamamına yayılan aşiretçilik özellikle Zeydiliğin yaygın olduğu kuzey bölgelerde etkindir. Zeydilik; Şii İslam’ın akılcı, “12 İmam Şiiliği”nden farklı, kendine özgü kollarından biridir ve zamanla, çok da sorun yaşamadığı Yemen’in Şafi (Sunni) İslam’ına yaklaşmıştır. Kasimî Hanedanı’ndan Zeydi imamlar, 17. yüzyıldan 19. yüzyılın başına kadar Yemen’i yönetmiş ve kuzeyde kayda değer ilk siyasî düzeni kurmuşlardır. Hamit Ed-Din Hanedanlığı (1904-1962) merkezî bürokrasinin ilk örneklerini oluşturmuştur (Hill ve Noneman 2011, 7; Terrill 2011, 4).

Kuzeydeki bu geleneksel yönetim tarzı 1962 yılında devrilmiş, seküler ve ideoloji temelli bir cumhuriyetin kurulması için art arda girişimler olmuştur

⁴ Yemen hakkında kısa bilgi için Bkz. (Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa, 2385-2391).

⁵ Yemen günümüzde 3K (khat-uyuşturucu niteliğe sahip bir madde, kalaşnikov ve kaçırma) ülkesi olarak bilinmektedir. Bkz. (Sohlman 2011 (33:5), 236).

(Hill ve Nonneman 2011, 7). Eylül 1962'de, Yemen'in önde gelen aşiretlerinden Haşhid'in şeyhi Abdullah El Ahmar'ın da desteklediği Nasır taraftarı Albay Abdullah El Sallal, Kuzey Yemen'de bir darbeyle İmam El Bedr'i iktidardan uzaklaştırmış ve Yemen Arap Cumhuriyeti'ni (YAC) ilân etmiştir. Suudi Arabistan destekli "kralcı güçler" Sanaa'yı son kez kuşattıkları 1968 yılındaki uzlaşmalara kadar sürecek bir isyanla bu ilâna karşı çıkmışlardır. Suudi Arabistan, 1970 yılında YAC'ı tanımış ve ateşkes ilân edilmiştir (Sharqieh 2011, 222). İç savaşta ortaya çıkan bu ittifaklar değişik kombinezonlarla (aşiretlerle devlet, her tarafın kendi içinde ve Suudi Arabistan, devlet ve aşiretler arasındaki denge ve değişen ağlar/ittifaklar) günümüze kadar devam etmiş ve Yemen'in "parçalı yapısının" temeli olmuştur (Hill ve Nonneman 2011, 7).

Kuzey Yemen'deki iç savaşın sona ermesine yakın bir tarihte, 1967 yılında, İngiliz mandası olan Güney Yemen bağımsız bir devlet olmuştur. İngiliz sömürge yönetimi, Güney Yemen'de bulunduğu süre içerisinde, Aden ve çevresinde, Arap Yarımadası'nda benzeri olmayan şehirli bir işçi sınıfı ortaya çıkarmıştır. Radikal, sol eğilimli ulusal bir hareket haline gelen bu sınıf, bölgenin yabancı olduğu ideolojik düşüncesini tüm Güney'e empoze etmeye çalışmış, bölgedeki geleneksel sosyo-politik dinamiklere kısmen de olsa zarar vermiştir (Hill ve Nonneman 2011, 7). Bağımsızlığını yeni kazanan devlet bu düşüncelerin etkisi altında kısa sürede kendini "Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti" olarak tanımlayarak Arap dünyasının ilk Marksist devleti olmuş ve Sovyet bloğuna yaklaşmıştır (Terrill 2011, 6). 1980'lerin sonuna doğru iç çatışmalarla uğraşmaya başlayan Güney Yemen, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve en önemli destekçisi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla hem ekonomik hem de siyasî açıdan varlığını sürdürülemez hâle gelmiştir (Sharqieh 2011, 222).

Bu uluslararası ortamda sınırın iki yakasına dağılan petrol kaynaklarını çıkarma konusunda Güney'deki yönetimin ihtiyaçlarıyla Kuzey'deki yönetimin hırsı halkın bütünleşme arzusuyla birleşince 1990 yılında Yemen Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır. İki taraf arasındaki siyasî/ideolojik ve ekonomik farklar düşünüldüğünde Yemen Cumhuriyeti'nin sürdürülebilir siyasî ve ekonomik başarı yakalayabilmesi ancak uzlaşmaya meyilli bir yönetici elite mümkün olabilirdi. Nitekim, pek çok Güney Yemenli lider, çok partili demokratik bir sistem içerisinde kendilerine de bir rol verileceğini düşünerek bu bütünleşmenin gerçekleşmesini desteklemişlerdi. Fakat bu beklenti, 1978 yılından beri Kuzey Yemen'in başında bulunan Ali Abdullah Salih'in birleşik Yemen'in de başına geçmesi ve Güney'i yönetim kademesinden dışlamasıyla karşılıksız kalmıştır. Salih yönetiminin bu politikası Kuzey ve Güney arasındaki siyasî, ekonomik ve sosyal farklarla birleşince Güneyliler Kuzey'in baskısı ile karşılaştıklarını düşünmeye başlamış ve Güney, tekrar ayrılmak için, 1994 yılının Mayıs ayında Kuzey'le savaşa girişmiştir. Bu iç savaş, Kuzey kuvvetlerinin kanlı bir çatışma sonrasında Güney'in başkenti Aden'i ele geçirmesiyle iki ay sonra, 7

Temmuz'da, sona ermiştir. Kuzey'in iç savaştan galip çıkması, her alanda geriye gidişi de beraberinde getirmiştir. Kuzey elitinin bu zaferle eş zamanlı olarak, ülkedeki toprak ve iş imkânları dâhil, ulusal kaynaklar üzerindeki kontrolünün artması rejimin meşruiyet sorununu iyice arttırmıştır (Hill ve Nonneman 2011, 7; Sharqieh 2011, 222; Terrill 2011, 6). Nitekim, Güney'de memnuniyetsizlik devam etmiş ve Kuzey'e olan düşmanlık 2007 yılında "Güney Hareketi" olarak isimlendirilen bir çatı grubun kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu grup, ekonomik açıdan ihmal edildiklerini, siyasî baskı altında olduklarını ve kendi kimliklerine tehdit olduğunu düşünen Güneylileri bir araya getirmiştir. Güneylilerin sorunlarına çözüm bulmak yerine Salih, bunları sert tedbirlerle bastırmayı tercih etmiştir (Sharqieh 2011, 222).

Memnuniyetsizliğin Güney'le sınırlı olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır. Zira Salih, otuz yılı aşan iktidarı boyunca ülkedeki değişik güç odaklarını rant dağıtarak, baskıcı yöntemlere başvurarak ve ayrılıkları körükleyerek dengeleyebilmiş olsa da Yemen'i bütünleştirememiş ve merkezî yönetime karşı isyanların önüne geçememiştir. Üstelik, daha önce de ifade edildiği gibi, bu ayaklanmalar 1990 yılına kadar ayrı bir devlet olan ülkenin güneyi ile sınırlı kalmamış, 1978 yılından beri başında olduğu kuzey kesiminde de şiddetli bir şekilde yaşanmıştır. Kuzeydeki Hutiler, hiçbir zaman diğer kesimlerle entegre olamamış ve her zaman ülkenin bütünlüğüne tehdit olmuşlardır. Hutiler, Yemen nüfusunun kabaca %35-40'ını oluşturan ve Sanaa'nın kuzeyine yoğunlaşan ılımlı bir Şii topluluğu (mezhebi) olan Zeydilerin⁶ içinden çıkmış bir isyancı gruptur. Değişik aralıklarla ayaklanan Hutiler özellikle 2004 yılından sonra kendilerine çeşitli alanlarda (ekonomik, sosyal, siyasî) ayrımcılık yaptığı ve Suudi Arabistan'ın kendi Selefi anlayışını bölgede yaymasına izin verdiği gerekçeleriyle Salih rejimine karşı bir gerilla savaşı başlatmıştır. İsyancılarla ordu arasındaki çatışmalar 2004 yılında Cuma namazından çıkan Zeydilerin ABD aleyhine sloganlar atmasıyla başkentte başlamıştır. Güvenlik güçlerinin Saada'da bu eylemlerin elebaşı Hüseyin el Huti'yi yakalamaya çalışmasıyla başlayan küçük çaplı çatışma büyük bir başkaldırıya dönüşmüş ve binlerce Huti destekçisinin yakalanması veya kaybolmasıyla sonuçlanmıştır. 2007 yılında Katar'ın bir barış anlaşması için aracılık çalışmaları da sonuçsuz kalmış ve çatışmalar devam etmiştir (Hill ve Nonneman 2011, 17; Terrill 2011, 8,17-18).

2009 yılında Hutiler isyanlarını, Yemen ordusunun topraklarını kullanmasına izin verdiği gerekçesiyle, Suudi topraklarına da taşımış; Suudi Arabistan kara ve hava kuvvetlerini bölgeye sevk ederek buna karşılık vermiştir (Hill ve Nonneman 2011, 17; Terrill 2011, 19). Suudilerin bu hareketleriyle bölgede

⁶ Dönemin Devlet Başkanı Salih de aynı mezhepten olmasına rağmen bölgenin diğer aşiretleriyle anlaşamamaktaydı.

etkinliğini arttırmaya çalışan İran'a da mesaj verdiği düşünülmektedir. Suudiler, Zeydilerin inançlarını İranlı din adamlarının da yardımıyla "12 İmam Şiiliği"ne yaklaştırmaya çalıştığını düşünmekte ve bunun İran'ın bölgedeki etkinliğini arttıracığından korkmaktadırlar. 2007 yılından sonra Salih rejimi de bu korkuları körüklemek için ayrı bir gayret sarf etmiştir (Hill ve Nonneman 2011, 18; Terrill 2011, 22-23). 2010 yılında Katar, Hutilerle hükümet arasında tekrar arabuluculuk çalışmalarına başlamış ve ateşkesin uygulanması için yardımcı olmaya çalışmıştır. Yüzlerce Huti tutuklu bırakılmasına rağmen Salih'in yeniden yapılandırma için gereken fonları bölgeye göndermemesi ve insanî yardım örgütlerinin bölgeye girişine izin vermemesi nedeniyle çözümsüzlük devam etmiştir. Hükümetle Hutiler arasındaki çatışma, binlerce insanın ölümü ve yüz binlercesinin yerinden edilmesiyle sonuçlanmıştır (Sharqieh 2011, 22-23).

Yukarıda kısaca özetlenen bu "yerli sorunlara" 2009 yılında Suudi Arabistan kaynaklı El Kaide terörü de eklenmiştir. 2009 yılında Suudi Arabistan kendi ülkesindeki El Kaide'ye karşı ciddi bir mücadele başlatınca, buradan kaçan terör örgütü üyeleri Yemen'i yeni üssü yapmıştır. Arap Yarımadası'ndaki El Kaide (AYEK) olarak bilinen örgüt, çok kısa bir sürede Yemen'de, bölgede ve uluslararası ortamda "başarılı" eylemler yapabilecek ölümcül bir örgüt niteliği kazanmış; "ana El Kaide"yi gölgede bırakacak hâle gelmiştir. AYEK'in bu "başarısının" en önemli nedeni Yemen'in içerisinde bulunduğu siyasî istikrarsızlık ortamıdır. Rejimin ülke topraklarının büyük kısmını kontrol edemiyor oluşu AYEK'e ihtiyaç duyduğu sığınma alanlarını bulma imkânı verirken; yoksulluk ve rejimin baskılarıyla oluşan mağduriyetler insan kaynağı bulmada kendisine kolaylık sağlamaktadır (Boucek 2011, 3).⁷

Özetle, Arap Baharı başlamadan önce ülkenin kuzeyindeki Huti hareketi 2004 yılından beri aralıklarla rejimle çatışma halindeydi. Güneyde Hirak hareketi, 1990 yılındaki birleşme öncesinde Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'ni oluşturan idarî birimlerin yıllarca dışlanmış olmasının giderilmesini istemekte, bu istekleri rejim tarafından dikkate alınmadığı için de gittikçe ayrılıkçı bir nitelik kazanmaktaydı. 2009 yılında kendi ülkesindeki El Kaide'ye karşı etkili tedbirler alması üzerine Suudi Arabistan'daki teröristlerin Yemen'deki El Kaide ile birleşerek oluşturdukları AYEK, sadece Salih rejimi tarafından değil ABD ve Suudi Arabistan tarafından da tehdit olarak algılanmaktaydı (Durac 2012, 4; Sharqieh 2011, 223, 226). Bütün bu çatışmaların sonucunda, protestolar başlamadan önce dahi ülkenin tahminen üçte ikilik kısmı merkezî hükümetin kontrolü dışında bulunmaktaydı (Sharqieh 2011, 223-224).

⁷ Yemen'de El Kaide'nin ortaya çıkışı ve gelişmesi için bkz. (Terrill 2011, 43-65).

2. Yemen’de Arap Baharı: Siyasî ve Sosyo-Ekonomik Ortam

Yukarıdaki kısa kronolojinin de gösterdiği gibi Yemen, Arap Baharı öncesinde de siyasî istikrarsızlığa yabancı bir ülke değildi. Şüphesiz Arap Baharı, ülkenin çatışmalarla dolu bu karmaşık yapısına farklı bir boyut katmıştır.

Yemen’de gösteriler başladığında siyasî gücün “formel”/resmî devlet yapılarından ziyade, hesap vermek zorunda olmayan elitler tarafından kullanıldığı görülmektedir. Hem resmî hem de gayiresmî yapının tepesinde devlet başkanı Salih olsa da ülkenin temel kurumlarından ordunun değişik bölümleri bile her zaman resmî devlet yapısının bir aracı olarak hareket etmemiştir. Bir başka deyişle, Yemen “değişik meşruiyet kavramlarının bir arada yaşadığı ve yarıştığı” bir “mücadele alanına” dönüşmüştür (Hill ve Nonneman 2011, 4). Ülke topraklarının büyük kısmının kontrolü dışında olması, ordunun yarısından fazlasının General Ali Muhsin’e sadık olması ve nüfusunun yarısının bile desteğine sahip olamaması Salih rejimini eşit “savaş ağalar”ı arasında birinci olmakla yetinmeye zorlamıştır (Sohlman 2011 (33:5), 237).

Salih rejimi, farklı çıkarları temsil eden bu parçalı yapıyı dengede tutmak için, Yemen’i artık mücadele edilmesi zor bir dizi sorunla karşı karşıya bırakan ve ülkedeki tüm kurum ve kuralların meşruiyetini yitirmesine neden olan başarısız bir iç ve dış politika izlemiştir. Salih, içeride ülke ekonomisinin büyük kısmının (temel ürünlerin ithal, işleme ve dağıtımına ilişkin sektörler de dâhil) kontrolünü, destekleri karşılığında, birbiriyle ilişkili olmasına rağmen çatışan birkaç küçük elit gruba vermiştir. Bu grupların, ülkenin ürün arz zincirinin devamını sağlamadaki yetenekleri büyük ölçüde petrol miktar ve fiyatına bağlı olmuştur. Bugüne kadar, bu gruplar daha geniş halk kesimlerinin çıkarlarına hizmet edecek reformları yapmak bir yana bunların ne olduğu konusunda dahi anlaşamamışlardır (Salisbury 2011, 3).

Elitlerin bu resmî ekonomik ilişkilerinin yanında çoğunun gayiresmî ekonomik ilişkiler içinde olduğu; petrol, silah ve insan ticaretine bulaştıkları savunulmaktadır. Bu patronaj ilişkisi Uluslararası Şeffaflık Örgütü’nün (*Transparency International*) 2010 Yolsuzluk Algı Endeksinde Yemeni 178 ülke arasında 148. sıraya yerleştirmektedir (Salisbury 2011, 9-10). Yemen’deki kurumları kontrol eden elitlerin bile bu kurumlara güveninin olmadığı ve görece istikrarın olduğu dönemlerde dahi piyasaya arz edilmiş bulunan paranın % 40’ını resmî bankacılık sisteminin dışında tuttuğu görülmektedir. Bu yüzden, Yemenlilerin yurt dışındaki varlıkları, ulusal bankacılık sistemindeki döviz miktarının çok üzerindedir. Bu, başta ticaretle uğraşanlar olmak üzere elitlere siyasî istikrarsızlık dönemlerinde ülkeyi terk etme veya uzun sürelerle ülke dışında bulunma imkânı vermektedir (Salisbury 2011, 11).

Salih’in 1990 yılında Irak’a ABD müdahalesi sonrasında izlediği dış poli-

tika da ülke ekonomisini ciddi bir darboğazla karşı karşıya bırakmıştır. 1980'lerde 1,3 milyondan fazla Yemenli Körfez İşbirliği Örgütü ülkelerinde işçi olarak çalışmaktaydı ve 1958'den 1980'lerin sonuna kadar Yemenliler Suudi Arabistan'a vizesiz olarak girebiliyorlardı. Fakat bu durum, Yemen Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'in, Saddam Hüseyin'in 1990'daki Kuveyt işgalini kınamaması ve Kuveyt ve Batı'nın, Salih'in bu tutumunu "Saddam Hüseyin'e destek" olarak algılamasıyla değişmeye başlamıştır. İşgali takip eden 12 aylık sürede tahminen bir milyon Yemenli Körfez İşbirliği Örgütü üyesi ülkeler tarafından sınır dışı edilmiş, Suudi Arabistan Yemenliler için vize zorunluluğu getirmiştir. Bu, 1990'daki birleşme sonrasında ağır sorunlara maruz kalan Yemen ekonomisine ciddi bir darbe daha indirmiştir (Forsythe 2011, 6; Terrill 2011, 35-36).

Yemen'i "yıkılmanın eşiğinde bir ülke"⁸ haline getiren bu politikalar ise sosyo-ekonomik ve siyasî açıdan artık sürdürülemez bir tablo ortaya çıkarmıştır. Yemen, % 70'i kırsalda yaşayan ve çoğunluğu tarımla uğraşan 24 milyonluk bir ülkedir (Salisbury 2011, 4). Yıllık yaklaşık % 3'le dünyanın en yüksek nüfus büyüme oranlarından birine sahiptir. Bazı tahminlere göre bu büyüme oranıyla 2050 yılında ülkenin nüfusu 60 milyona ulaşabilecektir. İşsizliğin % 40⁹ olduğu, nüfusun % 43'ünün yoksulluk sınırının altında yaşadığı ve çocukların % 57,9'unun yetersiz beslendiği tahmin edilmektedir (Durac 2012, 4; Forsythe 2011, 3; Salisbury 2011, 7-8). Yemenlilerin üçte ikisinin 24 yaşın altında olması, Yemen'in Sahra-altı Afrika dışarıda bırakıldığında, dünyanın en büyük nüfus artış oranına sahip olmasıyla birleşince genç, işsiz ve memnuniyetsiz büyük bir kesim ortaya çıkmaktadır. Bu kesim, siyasî açıdan dışlanmışlık ve işsizlik nedeniyle ciddi bir hayal kırıklığı yaşamaktadır. Dahası, kötü eğitim sistemi ve yeteneklerini geliştirme imkânlarının olmamasının neden olduğu işsizliğin gençler arasında % 50 civarında olduğu tahmin edilmektedir (Forsythe 2011, 3). Ayrıca, toplumsal cinsiyet farkı artmaktadır. Erkeklerin % 69'u okuryazarken bu oran kadınlar için % 29'dur. Kızların % 50'sinden fazlası ilkokulu tamamlamamışken bu oran erkeklerde % 18'dir (Sharqieh 2011, 225).

Ülkenin yaşadığı bu sorunlara petrol ve su kaynaklarının azalması da eklenince ülkenin içinde bulunduğu durum daha da kötüleşmektedir. Rejimin, patronaj ilişkilerini sürdürmek, sübvansiyonları ve kamu kesimindeki maaşları ödemek için büyük ölçüde bağımlı olduğu petrol kaynakları hızla azalmakta ve bu kaynakların on yıl içerisinde tamamen biteceği düşünülmektedir (Sharqieh

⁸ Bu ifade için Bkz. (Forsythe 2011, 3).

⁹ Yemen için değişik kaynaklar % 15 ile % 40 arasında değişen işsizlik oranları vermektedir. Çatışmaların olduğu 2011 yılında bu oranın % 70'e kadar yükseldiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Bkz. (Salisbury 2011, 4).

2011, 225). 2000-2009 yılları arasında rafineri işlemleri dâhil hidrokarbon sektörü gayrisafî millî hasılanın % 20-30'unu, ihracatının % 80-90'ını ve kamu gelirlerinin % 70-80'ini oluşturmaktaydı. 2010 yılından beri sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatını içeren sektör en önemli döviz kaynağıdır. Ülke ekonomisinde böylesine önemli bir yere sahip petrolün demografik ve ekonomik baskılar nedeniyle gittikçe azalacağı ve en geç 2020 yılında ülkenin net petrol ithalatçısı olacağı öngörülmektedir (Salisbury 2011, 6). Bu arada, ülkenin yeraltı su kaynakları da hızla tükenmekte ve bazıları Sanaa'nın dünyanın susuz ilk başkenti olabileceği uyarısı yapmaktadırlar (Durac 2012, 4). Su azlığı kötü tarımsal uygulamalarla birleşince ülkenin yoksulluğunun en önemli nedenlerinden biri daha ortaya çıkmaktadır: Ülkenin kıt su kaynaklarının tahminen % 30'u uyuşturucu niteliğe sahip *khat* yetiştirmek için kullanılmaktadır (Sharqieh 2011, 225). Ülkenin hâlihazırda yaşadığı çatışmaların % 80'inin su kaynaklı olduğu düşünüldüğünde (Boucek 2011) suyun daha da azalması durumunda neden olacağı krizleri öngörmek çok zor değildir.

Yukarıda özetlenen siyasî ve sosyo-ekonomik tablo, insanların “resmî devlet yapısına” yabancılaşmasına ve ayaklanmasına neden olmuştur (Hill ve Nonneman 2011, 4). Başta Tunus ve Mısır olmak üzere diğer ülkelerdeki ayaklanmalardan esinlenen gençler hemen hemen tüm şehirlerde sokağa çıkmış; özgürlük, adalet, onur ve rejim değişikliği talebinde bulunmuşlardır. Sanaa'nın El Tağyir Meydanı'nda gençlerin toplanarak siyasî meseleleri ellerine almaları, geleneksel muhalefet partilerinin, ülke istikrarsızlığa sürüklenirken, rejime gerekli reformları yaptırma konusunda başarısızlığa uğramasının (kendileri de sistemin paydaşı olduğu için bu konuda isteksiz olmalarının) sonucudur (Sharqieh 2011, 221). Bir başka deyişle, Yemen'de 2011 yılının Ocak ayında başlayan halk ayaklanmaları; ülkenin elitleri arasındaki güç mücadelesinin neden olduğu çatışmalardan farklı olarak hükümet, yerleşik muhalefet ve ülkedeki parlamenter yapının meşruiyetinin halkın gözünde kaybolmasının sonucudur (Durac 2012, 4).

3. Halkın Talepleri

Yemen'de rejim karşıtları, çıkarları her zaman birbiriyle örtüşmeyen (hatta bazen çelişen) değişik gruplardan oluşmaktadır. Yemen'de Arap Baharını gençler ve sivil toplum örgütleri başlatmıştır. Yemen'deki ayaklanma için halk desteğinin artması ve iktidar partisinin parlamento grup başkanı Şeyh Sultan Barakani'nin devlet başkanlığı için dönem sınırlamasını kaldırmayı düşündüklerini¹⁰ açıklaması, Salih ve ailesinin uzun bir süredir devletin güç ve kaynak-

¹⁰ Bu düşünce hayata geçirilebilseydi, Ali Abdullah Salih'in ömür boyu başkan olmasının önü açılmış olacaktı.

larını ellerinde toplama çabalarının yarattığı huzursuzluğun gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur (ICG 2011, 1-2).

Rejiminin bu adımı (başkanlığın dönem sınırlamasının kaldırılması) 1990'ların ortalarından itibaren Salih'in kendi iktidarını korumak için izlediği "kapsayıcılık" stratejisini terk ederek "dışlayıcılığı" benimsediğini göstermiştir. Aslında Salih'in dışlayıcılık politikasının ön adımları 2000'lerin başına götürülebilir. 1990'ların ortalarında kurulan "güç dengesi"ndeki ilk değişiklik, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan saldırılar sonrasında ortaya çıkmıştır. Bunu 2007 yılının Aralık ayında etkili Şeyh Abdullah El Ahmar'ın ölümü takip etmiştir. Bu olaylar sonrasında güvenlik güçleri yeni siyasî rantlar elde etmiş ve Salih kendi iktidarını (güç ağlarını) daha da sağlamlaştırmıştır. "Terörle mücadelede" hayatî bir müttefik olduğunu gösterebildiği sürece Batı için, Salih'in oğullarını, damatlarını ve yeğenlerini askeriye ve diğer güvenlik kuruluşlarında önemli yerlere getirmesinin bir sakıncası yoktu. Yabancı güçler rejime sağladıkları silahlar üzerinde bir kontrole sahip değildi. Salih'in tüm güç ve kaynakları kendi çevresinde toplama çabaları, Salih ile siyasî ve ekonomik açıdan etkili olan El Ahmar ailesi gibi aktörler arasındaki "centilmenler anlaşması"nın sonunu getirmiştir. Uzlaşma sona erince de bir dönem Salih'in müttefikleri olan kişiler/gruplar muhaliflerin tarafına geçmeye başlamıştır. Bunların arasında asker ve güvenlik konularında Salih'ten sonra gelen General Ali Muhsin El Ahmar da yer almıştır (Asseburg 2012, 27). El Ahmar'ın muhaliflerin safına katılması, yönetici elitlerin bir kısmına örnek olmuş ve onlar da Salih rejiminden ayrılarak kendi gündemleriyle muhalif saflara katılmışlardır (Hill ve Nonneman 2011, 3; Boucek 2011, 3; Salisbury 2011, 13). Bir başka deyişle, Yemen'deki muhalefet, "ortak düşman" (Salih) karşısında birleşmiş, değişik gündemlere sahip gruplardan oluşan parçalı bir yapıya sahipti(r) (Boucek 2011, 3).

Ayaklanmalara katılan grupların çeşitliliği başlangıçtaki taleplerde de bir farklılığa yol açmıştır. Yemen'deki ayaklanmalar 2011 yılının Ocak ayında küçük bir gösterici grubunun; ülkede gençler için bir gelecek olmamasını, hukukun üstünlüğünün olmamasını ve rejimin tüm ekonomik imkânları elinde tutmasını protesto etmek amacıyla sokağa çıkmasıyla başlamıştır. Kısa bir süre sonra "gençlik hareketi" ismi altında protestocular; iş, eğitim, sosyal yardım programları, kadınlara eşit haklar, yolsuzluğun sona erdirilmesi, Salih'in görevi bırakması ve aile üyelerinin yeni bir siyasî düzen kurulmadan önce tüm üst düzey askerî görevlerden istifa etmeleri taleplerinde bulunmaya başlamışlardır (Salisbury 2011, 13; Sharqieh 2011, 223). Protestocular Ali Abdullah Salih'in görevi derhal bırakmasını istemiş, anayasa değişikliklerinin yapılacağı aşamalı bir geçiş sürecinin sonuna kadar görevde kalmasını öngören bütün önerileri kararlılıkla reddetmişlerdir (Hill ve Nonneman 2011, 3).

Öğrenci ve sivil toplum örgütlerinin aksine muhalefet partileri son ana kadar daha ihtiyatlı bir tutum takınmış, başta Salih'in gitmesinden ziyade ciddi reformların yapılması talebinde bulunmuşlardır. Gösterileri için izin alan muhalefet partileri, resmî slogan ve konuşmalarında Salih'in görevi bırakmasından çok siyasî reformlar üzerinde durmuş, doğrudan rejim taraftarlarıyla karşı karşıya gelmemeye çalışmıştır (ICG 2011, 2). Muhalefetin bu tutumu uzun süreli olmamış, 2 Martta bir grup din adamıyla beraber Salih'e 2011 yılının sonuna kadar görevi bırakmasını öngören beş maddelik barışçıl geçiş için bir yol haritası sunmuştur. Muhalefet ayrıca, rejimin vatandaşların barışçıl gösteri yapma hakkına saygı göstermesi, göstericilere karşı şiddetin sorumlularını bulup cezalandırması ve sürgündeki ayrılıkçı Güneyli muhalefet dâhil ilgili tüm tarafların katılacağı bir diyalog süreci başlatması taleplerinde bulunmuştur. Salih, muhalefetin istediği diyalog çağrısını 7 Martta yapmış; muhalefet ise, ancak Salih'in bir yıl içerisinde görevi bırakmayı kabul etmesi halinde görüşmelere başlayacağını ifade etmiştir (ICG 2011, 4).

4. Rejimin Protestolara Tepkisi

Arap Baharı daha önce Salih rejimi için tehdit oluşturmayan bir kesim tarafından başlatılmıştır. Ayaklanmaları bastırmak için Salih rejimi bir dizi ekonomik tedbir almıştır. Asker ve diğer güvenlik birimlerinin rejime sadakatini devam etmesi için maaşlarında artışa gidilmiş, ücretsiz yiyecek ve gaz verilmiştir. Devlet memurları için Ekim 2011'de öngörülen maaş artışları, ayaklanmalar başladıktan kısa bir süre sonra yürürlüğe konulmuştur. Vergiler ciddi şekilde azaltılmış, sübvansiyonlar ve yeni fiyat düzenlemelerine başvurulmuştur. Üniversite harçları kaldırılmış, yeni mezunların iş bulmalarına yardımcı olmak için bir proje ilan edilmiştir. Sosyal yardım programları yarım milyon ek aileye yaygınlaştırılmıştır (Boucek 2011, 2; Terrill 2013, 8).

Alınan bu ekonomik tedbirler işe yaramayınca Salih bazı siyasî tavizler vermeye başlamıştır. Salih; Parlamento ve Danışma Konseyi'nde 2 Şubat'ta yaptığı bir konuşmada, 2013 yılındaki başkanlık seçimlerinde kendisinin ve büyük oğlu Cumhuriyet Muhafızları komutanı General Ahmet Ali Abdullah Salih'in aday olmayacaklarını açıklamış; başkanlık seçimlerinde dönem sınırlamasını kaldıracak anayasa değişikliğini yapmaktan vazgeçmiştir. Salih ayrıca, bölge valilerinin artık yerel konseyler tarafından değil doğrudan seçileceğini duyurmuştur. Bütün bunlara ek olarak, bir ulusal birlik hükümetinin kurulması ve çıkmaza giren ulusal diyalog sürecinin yeniden başlatılması çağrısında bulunmuştur. Nisan ayında yapılması öngörülen parlamento seçimlerini ise daha iyi hazırlık yapılabilmesi için ertelemiştir (Boucek 2011, 2).

Kendisine muhalefet edenlerin sayısındaki artış, bölgenin tüm otoriter re-

jimleri gibi Salih'i de bu noktada şiddet kullanmaya itmiştir. Kendi taraftarlarını sokağa döken Salih, sivil polisler ve keskin nişancılarla ayaklanmacıları yıldırmaya çalışmıştır. Özellikle, 18 Mart 2011 tarihinde Sanaa'da 52 kişinin bu şekilde öldürülmesi, başta Taiz olmak üzere Yemen'in diğer şehirlerinden ciddi ölüm ve yaralanma haberleri gelmesi, ülkenin yönetimini daha da zor hale getirmiştir. Bunun üzerine Salih olağanüstü hal ilan etmiş ve ilk kez muhaliflere karşı tankları sokağa çıkarmıştır. Salih'in bu sert tepkisi, rejimde de fikir ayrılıklarına neden olmuştur. 21 Martta Kuzey Bölgesi ve 1. Zırhlı Tugay Komutanı General Ali Muhsin, rejimden ayrılarak muhaliflere katılmıştır (Terrill 2013, 9).

General Ali Muhsin'in muhaliflerin safına katılması, Salih'in iktidarı bırakma alternatifini de gündemine almasına neden olmuştur. Daha fazla sayıda askerinin ayaklanmacılara katılmasından korkan Salih, kendi partisinin (Genel Halk Kongresi) ileri gelenleri ve muhalefet partileriyle yaptığı görüşmelerde Ali Muhsin'in de istifa etmesi halinde yetkilerini yardımcısına devredeceği ve 60 gün içinde erken seçimleri yapacağı taahhütlerinde bulunmuştur (ICG 2012, 1). Salih, korkulanın aksine askerinin ayaklanmacıların tarafına geçmediğini ve kendi partisi ile kamu çalışanları arasında ciddi bir desteğe sahip olduğunu görünce (ya da öyle olduğunu düşününce) istifa sözünden vazgeçmiştir (ICG 2012, 1).

Tarafların anlaşmaya varamaması Sanaa'da rakip askerî gruplar arasında uzun süreli bir çatışma ihtimalini ortaya çıkarmış, hatta iç savaş korkusuna neden olmuştur. Bu korku, 2011 Nisan ayında Körfez İşbirliği Örgütü'nün bir dizi inisiyatif başlatmasına neden olmuştur. Körfez İşbirliği Örgütü; Suudi Arabistan (üye), ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği'nin desteğiyle Nisan ve Mayıs 2011'de aracılık yapmış ve bir öneride bulunmuştur.¹¹ Kısa bir belgeden oluşan öneri; Salih'in yargılanmaması (yargılanmaktan bağışık kalması) karşılığında yetkilerini yardımcısına devretmesini öngörmüştür. Anlaşma ayrıca, anayasa değişikliği sonrası yapılacak erken başkanlık seçiminin çerçevesini çizmiş, anayasa referandumu ve nihayet parlamento seçimine ilişkin hükümler içermiştir. Salih, söz konusu belgeyi imzalamayı üç kez reddetmiştir.¹² Zira, Salih ve taraftarları istifayı geciktirebileceklerini veya daha iyi şartlarda bir anlaşma yapabileceklerini düşünmüşlerdir. Salih'in belgeyi imzalamayı son kez reddettiği 22 Mayıs tarihinde, başkentte Salih taraftarı askerler ile El Ahmar ailesine bağlı milisler arasında çatışmalar başlamıştır. 3 Haziranda başkanlık yerleşkesindeki camide patlayan bomba, Danışma Meclis (Şura) Başkanının ölümü ve Salih'in ciddi şekilde yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece, barışçıl şekilde halkın başlattığı ayaklanmalar, iyi silahlanmış elit gruplar

¹¹ Söz konusu tarafların Yemen'deki gelişmelere ilgilerinin sebebi, aşağıda "Uluslararası Boyut" başlığı altında incelenmiştir.

arasında silahlı bir çatışmaya dönüşmüş, ülkeyi iç savaşın eşiğine getirmiştir (ICG 2012, 2; Boucek 2011, 3; Sohlman 2011 (33:5), 237).

Yaz boyunca müzakereler durma noktasına gelmiş, Salih taraftarları iktidarlarını korumak isterken silahlı muhalif gruplarsa iktidarı devirmek için ellerinden geleni yapmaya başlamışlardır. Bu siyasî ve askerî çıkmazda Birleşmiş Milletler özel danışmanı/temsilcisi Cemal Benomar, tarafların yetki ve sorumluluklarıyla bir takvim içeren bir belge için müzakerelere dâhil olmaya başlamıştır. 24 Eylülde BM Güvenlik Konseyi taraflara “şiddeti durdurmaları” ve “Körfez İşbirliği inisiyatifini esas alan Yemenlilerin kendilerinin yürüteceği bir siyasî geçiş sürecine” başlamaları çağrısında bulunmuştur. 21 Ekimde Güvenlik Konseyi’nin 2014 sayılı Kararı almasıyla taraflara, uluslararası baskı ve yaptırım tehdidi altında, anlaşmayı derhal imzalamaları mesajı verilmiştir (ICG 2012, 2). Salih, halkın (muhalifet de sonradan bu noktaya gelmiştir) görevi bırakması yönündeki taleplerini on bir ay sonra Körfez İşbirliği Örgütü’nün “Girişimini” ve bunun uygulanmasına yönelik mekanizmayı (ikisi bundan sonra Anlaşma olarak anılacak) 23 Kasım 2011 tarihinde imzalayarak kabul etmiştir (ICG 2012, 1).

İmzalanan “Girişim” de aşağıdaki hususlar istenmiştir:¹³

- En geç 7 gün içerisinde iktidar ve muhalifetin eşit şekilde temsil edileceği bir hükümetin kurulması (Madde 1),
- Parlamentonun bir ay içerisinde başkana ve onunla çalışanlara görevleri süresince yaptıklarından dolayı yargılanmalarını engelleyen bir kanun yapılması (Madde 3),
- Başkanın bu kanun çıktıktan sonra istifa etmesi ve yardımcısının devlet başkanı olarak göreve başlaması (Madde 4),
- Yeni başkanın 60 gün içerisinde başkanlık seçimlerini yapması (Madde 5) ve referanduma sunulacak (Madde 7) yeni bir anayasanın yapımını üstlenecek bir anayasa komisyonu kurulması (Madde 6).

“Girişimin” uygulanmasına ilişkin “Mekanizma”,¹⁴ Anlaşmanın imzalandığı gün yürürlüğe gireceğini ve geçiş sürecinin iki aşamadan oluşacağını hükme bağlamıştır (Madde 7). İlk aşama, Anlaşmanın uygulandığı gün başlayacak ve 90 gün içerisinde yapılacak başkanlık seçimleri sonrasında seçilen kişinin göreve başlamasıyla son bulacaktır (Maddeler 6/c, 7/a, 18). Bu aşamada:

¹² İmzalama süreci için Bkz. (Sharp 2012, 1) dipnot 1.

¹³ “Girişimin” İngilizce metni için Bkz. (ICG 2012, 32).

¹⁴ “Uygulama Mekanizması”nın İngilizce metni için Bkz. (ICG 2012, 33-38).

- Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte muhalefetin aday göstereceği ve Başkanın hükümeti kurmakla görevlendireceği kişi, 14 gün içerisinde tarafların eşit şekilde temsil edileceği bakanlar kurulundan oluşan bir Ulusal Birlik Hükümeti kuracaktır (Madde 10).
- Konsensüs ile karar alacak (Madde 12) Ulusal Birlik Hükümeti oluşuktan hemen sonra (Madde 13):
 - Her türlü şiddet ve insancıl hukuk ihlalleriyle silahlı kuvvetler, oluşumlar ve gruplar arasındaki çatışmaların sona erdirilmesi; silahlı kuvvetlerin kışlalarına dönmesi; herkesin ülke içinde hareket serbestisinin sağlanması; sivillerin korunması, barış ve güvenliğin sağlanmasıyla devlet otoritesinin yaygınlaştırılması için gereken tüm tedbirleri alacaktır.
 - İhtiyaç duyulan yerlere insanî yardımın ulaştırılmasını ve bu yardımların dağıtılmasını sağlayacaktır.
 - Tüm devlet kurum ve kuruluşlarının iyi yönetim, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı standartlarına uyması için gerekli hukukî ve idarî tedbirleri alacaktır.
 - Savcılık, polis, hapishane yöneticileri ve güvenlik güçlerinin ulusal ve uluslararası hukuka uygun davranmaları ve hukuksuz şekilde gözaltında bulundurulmaların bırakılması için gerekli tedbirleri alacaktır.
- Başkan Yardımcısı, Ulusal Birlik Hükümeti ile birlikte, “Güvenlik ve İstikrarın Sağlanması için Askerî İşler Komitesi” ve “Ulusal Diyalog Konferansı” kuracaktır (Madde 15/f).

İki yıl sürecek ikinci aşama ise yeni seçilen başkanın görevi üstlendiği gün başlayacak, yeni Anayasaya göre genel seçimlerin yapılması ve yeni başkanın göreve başlamasıyla sona erecektir (Madde 7/b). Bu aşamada:

- Seçim kanunu yenilenecek (Madde 19/c), başkanlık ve parlamento seçimleri yapılacak (madde 19/d) ve aşağıdaki konuları görüşecek “Ulusal Diyalog Konferansı” toplanacaktır (Maddeler 20, 21):
 - Komisyon üyelerini belirlemek dâhil Anayasayı yazma süreci,
 - Güney sorununun Yemen’in birlik, istikrar ve güvenliğini koruyacak şekilde adil bir çözüme kavuşturulması,
 - Saada’daki huzursuzluk dâhil ulusal nitelikli konular,
 - Kamu hizmetleri, yargı ve yerel yönetimler dâhil kapsamlı bir demokratik sistemin inşası,
 - Ulusal uzlaşımın ve geçiş sürecinde adaletin sağlanmasıyla gelecekte insan haklarıyla insancıl hukuk ihlallerinin olmaması için gereken tedbirlerin alınması,
 - Çocuklar ile kadınlar başta olmak üzere dezavantajlı kesimlerin korunması için gerekli tedbirlerin alınması,

— İş imkânları ile herkes için daha iyi ekonomik, sosyal ve kültürel hizmetlerin sağlanması için yeniden yapılandırma ve sürdürülebilir kalkınma için önceliklerin belirlenmesi.

- “Ulusal Diyalog Konferansı” çalışmalarını 6 ay içerisinde tamamladıktan sonra, Ulusal Birlik Hükümeti bir “Anayasa Komisyonu” kuracak ve Komisyon, 3 ay içinde bir anayasa taslağı hazırlayacaktır.

Anlaşma ne Salih taraftarlarını ne de karşıtlarını tatmin etmesine rağmen taraflar, askerî bir zaferden emin olmadıkları ve uluslararası baskı altında oldukları için uzlaşmayavarmak zorunda kalmışlardır. Salih’in 23 Kasım’da Anlaşmayı imzalamasında iki faktörün etkili olduğu savunulabilir: Uluslararası yaptırım korkusu ve müzakerelerin kendisine “onurlu bir çıkış” için gereken esnekliği getirdiğine dair inanç. Özellikle, Anlaşmanın erken seçimlerde iktidarın değişimine kadar kendisine “göstermelik devlet başkanı” olarak görevine devam etme imkânı veriyor olması; kendisine ve ailesine partisi, hükümet ve silahlı kuvvetler aracılığıyla yönetimde söz sahibi olması için gerekli güvenceler verdiği inancı imza sürecini hızlandırmıştır (ICG 2012, 2). Aynı uluslararası baskılar Salih’i tamamen devre dışı bırakmak isteyen muhalefeti de anlaşmayı imzalamaya zorlamıştır (ICG 2012, 2).

Kuzey’deki Huti isyancıları, Güney’deki isyancılarla pek çok bağımsız protestocu Anlaşmayı şüpheyle karşılamıştır. Anlaşmanın mevcut siyasî partiler lehine düzenlemeler içeren niteliğiyle Salih ve taraftarlarına geniş kapsamlı bağımsızlık tanıması bu kesimleri rahatsız etmiştir. Bağımsızlık veya en azından iki bölgeyi bir federal yapı isteyen Güney hareketi (Hiraak) taraftarları için Anlaşma, kendi taleplerine karşılık vermeyen “Kuzey” lehine önyargılı bir anlaşmadır. Hutilere göre ise, Anlaşma ABD/Suudi çıkarlarına hizmet eden siyasî partiler dışındakileri dikkate almayan bir “elit uzlaşısı”dır (ICG 2012, 2-3).

Sokağa çıkarak gösterileri başlatan halk kesimleri sadece Salih rejiminde değil; sistemin tümünde köklü değişiklikler talep etmekteydiler (Sharqieh 2011, 221). Ama Körfez İşbirliği Örgütü’nün girişimiyle imzalanan anlaşmanın bu talepleri karşıladığını söylemek güçtür. Körfez İşbirliği Örgütü’nün önerilerine bakıldığında müzakere edilmiş bir geçiş süreci sonrasında Salih’in görevi bırakmasını öngörmesine rağmen, yönetimde köklü değişiklikler getirmediği ve bu ayaklanmaları başlatan geniş halk kesimlerine ciddi bir rol/yetki vermediği görülmektedir (Hill ve Nonneman 2011, 3). Anlaşma, devrimsel bir değişimden ziyade bir süreklilik (evrimsel bir değişim) öngörmektedir (Durac 2012, 15). Bu eksikliğine rağmen anlaşma ülkeyi askerî ve siyasî çıkmazdan barışçıl şekilde çıkarabilmiştir.

Anlaşmanın uygulanması yukarıda anılan nedenlerle çok zor olsa da bazı adımların atıldığı söylenebilir. Her şeyden önce, Anlaşmada öngörüldüğü şe-

kilde Salih yetkilerini yardımcısı AbdoRobo Mansur Hadi'ye geri dönülmez şekilde devretmiş, taraflar muhalefetin öncülüğünde bakanlıkların eski iktidar partisi ve muhalefet bloku arasında eşit şekilde paylaştırıldığı bir ulusal uzlaşma hükümeti kurmuştur. Hadi, Salih taraftarlarıyla karşıtları arasındaki çatışmalar esnasında orduda ortaya çıkan kamplaşmanın giderilmesi için askerî bir konsey kurmuştur. Birinci safha, Hadi'nin rakipsiz uzlaşma adayı olarak girdiği erken seçimlerden 21 Şubat 2012'de başkan olarak çıkması (ICG 2012, 2) ve 25 Şubat 2012 tarihinde parlamentoda yemin etmesiyle sona ermiştir (Sharp 2012, 1). Ulusal Diyalog Konferansı, Ağustos 2013 itibariyle çalışmalarına devam etmektedir.

5. Uluslararası Boyut

Yukarıda da ifade edildiği gibi rejimle muhalifler arasındaki uzlaşmanın sağlanmasında uluslararası aktörlerin payı büyüktür. Bu aktörlerin, Yemen'deki gelişmelere müdahil olmalarının çeşitli sebepleri vardır. Örneğin, Suudi Arabistan, Yemen ile hem ortak tarihi hem de çok uzun ve tam güvenli olmayan bir sınıra sahip olması nedeniyle ülkedeki istikrarsızlıktan en çok etkilenecek Körfez İşbirliği Örgütü üyesidir (Forsythe 2011, 13). Bu nedenle de Yemen'deki kapsamlı bir çatışmaya bir şekilde müdahale etmemesi düşünülemez. Suudiler, Yemen ile 1930'larda Asir Bölgesi için savaşmış ve Yemen'in irredantist politikalarından her zaman endişe etmişlerdir. Kuzey Yemen ile Asir bölgesi arasındaki bağların güçlü olması ve Zeydi nüfusunun sınırlar arasında yayılmış olması Yemen'deki bir çatışmanın Suudi Arabistan'a yayılması ihtimalini de beraberinde getirmektedir (Sharqieh 2011, 227). Nitekim, Suudiler 2009 yılında Hutilerin Yemen hükümetine karşı ayaklanmalarının beşinci yılı vesilesiyle çıkan iç çatışmalara müdahale etmişlerdir. Suudiler, Salih'e yakın olmamalarına rağmen Hutilerin Yemen'de kazanacağı bir zaferin kendi ülkesindeki Zeydileri kışkırtacağından korktukları için Salih rejimine para, istihbarat, (bazı iddialara göre de) sınırlı düzeyde de olsa doğrudan askerî yardım yapmışlardır. Suudi Arabistan'ın Hutilerle ilgili endişeleri bununla da sınırlı değildir. Saada'da Huti varlığının İran'ın bölgedeki nüfuzunu arttırmaya yarayacağını düşünmektedir. Hutilerin İran'la bağlarının olduğu ve 2010 yılında Yemen hükümeti ile Suudi Arabistan'a karşı giriştiği askerî kampanyada İran'dan değişik şekillerde yardım aldığı düşünülmektedir (Sharqieh 2011, 227; Terrill 2011, 40).

Yemen'de Suudileri endişelendiren bir diğer konu da AYEK'tir. Suudiler, Yemen'de AYEK'in rahat hareket edebilmesi veya ülkede gücü ele geçirmesi halinde Krallığa karşı eylemler yapmasından endişe etmektedirler. El Kaidenin öldürülen lideri (ailesi Yemenli Suudi vatandaşı) bin Ladin'in en bü-

yük hedeflerinden birinin Suud ailesini devirmek olduğu düşünüldüğünde bu kaygıların yersiz olmadığı ortaya çıkmaktadır (Sharqieh 2011, 227). Suudi Arabistan'ın Yemen ile uzun ve güvenli olmayan sınırının teröristlerin ülkeye girişi dışında getirdiği sıkıntılar da vardır. Silah ve uyuşturucu kaçakçılığının yanında Yemenli ve Afrikalı kaçak işçiler de ülkeye giriş yapabilmektedir (Forsythe 2011, 13). Güvenlik kaygılarının ön plana çıktığı durumlarda Krallık'ın "zayıf Yemen" tercihini terk ettiği ve istikrarlı bir Yemen için gayret sarf ettiği görülmektedir. Bu nedenle de Suudi Arabistan, ayaklanmalar başladığında dahi aralarının iyi olmadığı Salih rejimine ayrılması için bir baskı yapmamıştır. Fakat ayaklanmaların geniş halk desteği bulması ve krizin daha da kötüye gitmesi üzerine ağırlığını Körfez İşbirliği Örgütü'nün önerileri lehine koymaya başlamıştır (Hill ve Nonneman 2011, 5).

Yemen'deki gelişmeleri dikkatle takip eden ülkelerden biri de ABD'dir. Fakat Suudi Arabistan'ın aksine ABD'nin Yemen politikası çok boyutlu değildir. ABD'nin Yemen politikasına bakıldığında terörle mücadele dışında hiçbir unsurun olmadığı görülür (Sharqieh 2011, 229). Nitekim, ABD Salih rejiminin yukarıda sıralanan bütün insan hakları ihlallerine ve yolsuzluklarına rağmen maddi destekten vazgeçmemiştir. 2010 yılında ABD'nin Yemen'e yaptığı askerî yardım 150 milyon dolarken, 2011 Nisan'ındaki politika değişikliği öncesi aynı rejime ayırdığı askerî yardım miktarı 250 milyon dolara yükseltilmiştir (Hill ve Nonneman 2011, 15-16). ABD'nin Yemen'e yönelik bu "dar bakışlı" politikasının nedeni Yemen'den beklediği tehdidin büyüklüğüdür. ABD, kurulduğu günden bu yana AYEK'in El Kaide'yi (ana örgüt) geride bırakacak bir performans sergilediğini düşünmektedir. Bu husus bizzat Başkanın Ulusal Güvenlik ve Terörle Mücadele Danışmanı John Brennan tarafından ifade edilmiştir. Brennan'a göre AYEK, El Kaide'nin operasyonel açıdan en faal kolu dur (Boucek 2011, 3)(Hill ve Nonneman 2011, 15). Ulusal Terörle Mücadele Merkezi Başkanı Michael Leiter de AYEK'i, ABD için en önemli risk olarak görmektedir (Boucek 2011, 3).

6. Yeni Yönetimi Bekleyen Temel Sıkıntılar

Yemen'in kuruluşundan bu yana yaşadığı (ve aslında Arap Baharını da başlatan) sorunlar Salih görevi bıraktıktan sonra çözüme kavuşmamıştır. Bu kronik sorunların kısa sürede çözüleceğini beklemek gerçekçi değildir. Salih'in görevi bırakmasından sonra kurulan yeni hükümetin de karşılaştığı en önemli sorunlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Forsythe 2011, 3) (Chatham House 2011):

- Güneydeki ayrılıkçı gruplar,
- Kuzeydeki isyan,

- Ülkenin yaklaşık 2/3'ü kontrolü dışında olmasına rağmen (eski) merkezi hükümetin her alanda gücü elinde toplamaya çalışmasının ortaya çıkardığı yönetim anlayışı,
- Askeriyenin parçalı yapısı ve bir kısmının eski rejime bağlılığı,
- Yerel yönetimlerde kapasite eksikliği,
- Karar alma süreçlerine katılımın önünde ciddi engellerin olması,
- Yaygın yoksulluk ve yetersiz beslenme,
- Her geçen gün kötüye giden ekonomi ve yükselen işsizlik,
- Hükümet(ler)in ülkeyi yönetme kapasitesine olan güvensizlik.

Yeni rejimin kendisini bekleyen bu sorunları çözmek için acilen atması gereken adımlar ise şunlardır (Chatham House 2011, 13-14):

- Bağımsız Yemen, askerî entegrasyon olmadan mümkün olamayacağına göre askeriyenin yeniden yapılandırılması,
- Yeni bir anayasanın yapılması,
- Ülkede bağımsız (özerk) kurumların oluşturulması,
- Uluslararası destekle, Güneydekilerin federasyon, iki devletli çözüm, iki-bölgeli tek devlet dâhil self-determinasyon haklarını görüşüp karara bağlayacak bir ulusal diyalog sürecinin başlatılması,
- Ağır ihlalleri yargılayacak, geçiş sürecinde adaleti tesis edecek mekanizmaların kurulması için bir plan hazırlanması.

Rejimin bu adımları atarken ciddi bir muhalefetle karşılaşacağı rahatlıkla söylenebilir.¹⁵ Çünkü, çoğu Arap ülkesinde olduğu gibi, Yemen'de de ayaklanmaları başlatan faktörler ile ülkenin gerçek anlamda vatandaşlarına hizmet eden bir aygıt haline gelmesi için yapılması gereken reformlar arasında ciddi bir çelişki mevcuttur. Örneğin, halk ayaklanmalarını başlatan insanların bu ülkelerde piyasa ekonomisini işlemez hale getiren sübvansiyonların devamını istediği ve kamu sektöründe iş talebinde buldukları görülmektedir. Aslında çoğu ekonomistin çare olarak gördüğü sübvansiyonların azaltılması, hâlihazırda istihdam fazlası bulunan kamu sektörünün küçültülmesi ve ticaretin önündeki engellerin kaldırılması gibi hususlar ayaklanmaları başlatanların hiç de hoşuna gitmeyecek "zor tedbirler"dir. Talepler ile krizden çıkmak için alınması gereken tedbirler arasındaki bu çelişki, geçiş sürecinin kırılğan ortamını yönetmeye çalışan yeni rejimi bekleyen en büyük meydan okuma olarak ortaya çıkmaktadır (Beckmeyer 2012, 12).

¹⁵ Bunun işaretleri zaten görülmüştür. Yeni yönetimin askeriyede yaptığı bazı değişiklikler Salih ve taraftarlarını rahatsız etmiştir.

Sonuç

Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da aniden ortaya çıkan ve hızla yayılan halk ayaklanmalarının ortak siyasî ve ekonomik kökenleri bulunmaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında kalkınmanın önündeki engeller; eş-dost (ahbap-çavuş) kapitalizmi, az gelişmiş özel sektör, yaygın yolsuzluk, sübvansiyonlar, kadınlara iş imkânının çok sınırlı olduğu esnek olmayan emek piyasaları, adam kayırma ve yaygın patronaj sistemi, ülkelerin kendi koydukları ticaret engelleriyle bölgesel ekonomik entegrasyonun olmaması ve öğrencileri modern ekonomik hayata hazırlama konusunda başarısızlığa uğramış eğitim sistemi olarak sıralanabilir. Bu problemler, en azından kısmen, değişim, çoğulculuk, şeffaflık ve açıklığa direnen otoriter siyasi sistemlerin ürünüdür. Bu sistemler sübvansiyonlar ve kamu sektöründe iş imkânlarıyla varlıklarını sürdürmeye çalışmıştır. Bu yöntemler özel sektörün gelişmesini engellerken piyasa yapısını tamamen bozmuştur (Beckmeyer 2012, 10).

Yemen’deki halk ayaklanması da köken/kaynak, motivasyon ve dinamikler açısından diğer Arap ülkelerindeki ayaklanmaların bu ortak özelliklerine sahiptir. Başka ülkelerde olduğu gibi ayaklanma, kendilerini yerleşik siyasî örgütlenme dışında gören gençlerin girişimiyle yaygın sosyo-ekonomik sıkıntılar, yüksek düzeydeki yoksulluk ve işsizliğe tepki olarak ortaya çıkmıştır. Arap dünyasının diğer ülkelerinde de olduğu gibi Yemen’deki barışçıl ve kapsayıcı ayaklanmalar sosyal medyanın siyasî mobilizasyon açısından önemini ortaya koymuştur. Sosyal medyanın, bu olaylardaki rolü abartılmış olsa da Arap dünyasının en fakir ve internete erişimi en düşük ülkesi olan Yemen’de bile *Facebook* ve *Twitter* gibi sosyal medya kanallarının kullanımı bu ayaklanmaların ortaya çıkmasında ve yürütülmesinde önemli bir faktördür (Durac 2012, 14).

Yemen’deki durumun diğer ülkelerdeki ayaklanmalarla yukarıda sözü edilen benzerliklerinin yanında İslamcılarının yeni kurulacak rejimdeki muhtemel rolüne ilişkin alanlarda Yemen diğer ülkelere kısmi bir tezat oluşturmaktadır. Tunus, Mısır ve Libya’nın aksine İslamcı siyasî aktörler modern Yemen devletinin kurulduğu 1990 yılından beri önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin İslah Partisi, 1993 yılından seçimleri kaybettiği 1997 yılına kadar iktidardaki Genel Halk Kongresinin iktidar ortağı olmuştur. Parti bu tarihten sonra da rejimle istikrarsız da olsa ilişkisini sürdürdüğünden bazı yorumcular onun bu yenilgisini hükümet içinde etkili şekilde çalışmamasına veya hükümetle olan yakın ilişkilerinden kurtulma isteğine bağlamıştır. Bu hususlar göz önüne alındığında, İslamcılığın Yemen’de denenmemiş bir seçenek olmadığı ortadadır. Bunun için de Tunus veya Mısır’ın aksine İslamcı partilerin (örneğin İslah) iktidara gelmesini beklemek için herhangi bir neden bulunmamaktadır (Durac 2012, 15).

KAYNAKÇA

- Asseburg, Muriel. "Der Arabische Frühling: Herausforderungen und chance für die deutsche und europäische Politik." *SWP*. Temmuz 2011. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2011_S17_ass_ks.pdf (Temmuz 24, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- . "Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World." *SWP*. Şubat 2012. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2012_RP06_ass.pdf (Temmuz 25, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Beckmeyer, Uwe Karl. "NATO Parliamentary Assembly." *The Arab Spring: Economic Dimensions and Challenges*. 24 Nisan 2012. <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=2804> (Ağustos 6, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Boucek, Christopher. "Carnegie Endowment for International Peace." *Congressional Testimony: U.S. Policy in Yemen*. 19 Temmuz 2011. http://www.carnegieendowment.org/files/0719_testimony_boucek.pdf (Temmuz 27, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- ChathamHouse. *Yemen: Strategies for Change-Playing the Policy Game*. Ekim 2011. http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Middle%20East/1011yf_wksummary.pdf (Ağustos 3, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Durac, Vincent. "Yemen's Arab Spring-Democratic Opening or Regime Maintenance." *BRISMES Annual Conference 2012 Revolution and Revolt: Understanding the Forms and Causes of Change*. <http://brismes2012.files.wordpress.com/2012/02/vincent-durac-yemens-arab-spring.pdf>, 2012.
- Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa*. tarih yok.
- Forsythe, Jessica. "Chatham House." *Opportunities and Obstacles for Yemeni Workers in GCC Labour Markets*. eylül 2011. http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/0911pp_gcc_0.pdf (Ağustos 02, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Hill, Ginny, ve Gerd Nonneman. "Chatham House." *Yemen, Saudi Arabia and the Gulf States: Elite politics, Street Protests and Regional Diplomacy*. Mayıs 2011. http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/19237_0511yemen_gulfbp.pdf (Ağustos 6, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- ICG. *Popular Protests in North African and the Middle East (II): Yemen between Reform and Revolution*. 10 Mart 2011. http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Yemen/102%20Popular%20Protest%20in%20North%20Africa%20and%20the%20Middle%20East%20_I_I%20Yemen%20between%20Reform%20and%20Revolution (Tem-

- muz 24, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- . *Yemen: Enduring Conflicts, Threatened Transition*. 3 Temmuz 2012. [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Yemen/125-yemen-enduring-conflicts-threatened-transition](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Yemen/125-yemen-enduring-conflicts-threatened-transition) (Temmuz 24, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Salisbury, Peter. “Yemen’s Economy: Oil, Imports and Elites.” *Chatham House*. Ekim 2011. http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/1011pp_yemeneconomy.pdf (Ağustos 02, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Sharp, Jeremy M. “Federation of American Scientists.” *Yemen: Background and U.S. Relations*. 10 Nisan 2012. <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL34170.pdf> (Temmuz 25, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Sharqieh, Ibrahim. “Yemen: The Search for Stability and Development.” *The Arab Awakening: America and Transformation of the Middle East* içinde, yazan Kenneth M. Pollack, 221-229. Washington: Brookings Institution Press, 2011.
- Sohlman, Eva. “Yemen Fractures on the Brink of Civil War as Al-Qaeda Gains Ground.” *American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy*, 2011 (33:5): 236-240.
- Terrill, W. Andrew. “The Conflicts in Yemen And U.S. National Security.” *Strategic Studies Institute*. Ocak 2011. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB1040.pdf> (Temmuz 23, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- . *The Struggle For Yemen and The Challenge Of Al-Qaeda in The Arabian Peninsula*. Haziran 2013. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB1157.pdf> (Ağustos 5, 2013 tarihinde erişilmiştir).